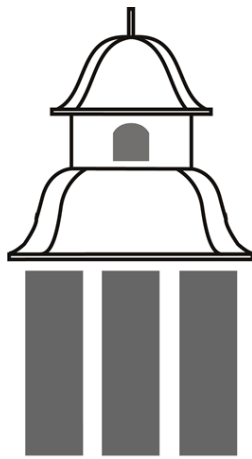

Liten

KYRKKLIG ORDLISTA

Ordförklaringar till föremål och företeelser som man kan stöta på när man arbetar med kyrkor och kyrkogårdar.

INVENTARIA

Anna-Johanna von Platen
inventering registrering rådgivning

Kursiverad text = uppslagsord.

Ordlistan påbörjad 1998-03-09

e-post: info@inventaria.se

webbplats: www.inventaria.se

Senast uppdaterad 2007-09-27

Ordlistan innehåller även en del konsthistoriska och tekniska ord.
Ordlistan uppdateras ständigt. Kom gärna med förslag på kompletteringar!

ABSID

Halvcirkelformad utbyggnad i korets östra del, bakom altaret. Jfr koromgång.

AD ORIENTEM (lat. = mot Orienten)

Prästen förrättar gudstjänsten stående med ryggen åt församlingen, vänd mot altaret åt öster. Symbolik med väderstreck. Öster är mot Gud, soluppgång och mot Kristi återkomst. Huvudaltaret i en kyrka är nästan alltid rakt i öster. Jfr *versus populum*.

AGNUS DEI (lat. = Guds lamm)

O, Guds lamm som borttager världens synder... Ofta förekommande text i kyrkan. Kristus symboliseras av ett lamm, stående eller liggande, med ena frambenet fasthållande korsfanan. Symboliken är att Kristus offrade sig som ett lamm för att rena alla våra skulder.

AKANTUS

Ornament i form av krusiga, djupt flikiga blad. Används ofta som hjälmtäcken runt sköldar (ex. *huvudbanér*). Ornamentet uppstod under antiken, då det bl.a. användes för det korintiska kapitälet, och är mycket vanligt i den klassicistiska konsten. Namnet kommer från likheten med bladen hos medelhavsländernas akantusväxter, främst björnkloörten. Motivet anses emellertid gå tillbaka på ett annat ornament, *palmetten*.

ALBA (lat. = vit)

Se mässkjorta.

AL FRESCO (ital. = på vått)

Måleriteknik då man använder vatten- eller äggbaserad färg (tempera) på våt vägghputs, t ex kalkputs. Jfr *al secco*.

ALLEGORI (grek. = tala på annat sätt)

En känsla, egenskap eller ett abstrakt begrepp uttryckt i bildspråk i konst eller i litteratur. Även personifieringar och symboler. T ex en såpbubbleblåsande putto symboliserar livets förgänglighet. Jfr de sju *kardinalsdygderna* och de sju *dödssynderna*.

AL SECCO (ital. = på torrt)

Måleriteknik på torr vägghputs med vatten- eller äggbaserad färg (tempera). Jfr *al fresco*.

ALTARBRUN (lat. praetexta)

Bred bård som fästes på altarets främre överkant. Kan vara dekorerat med broder eller mönstervävt. Används med eller utan antependium.

ALTARE

Finns i nästan alla religioner och består vanligen av ett bord tillverkat där gudstjänsten firas. Altaret kan också vara utformat som ett block (med täckta sidor).

Altaret har sin grund i nattvardsbordet. Den tidiga kristna kyrkan byggde även kyrkor ovanpå helgongravar varvid altaret lades direkt över graven. Altaret fick därmed en prägel av *gravtumba*. I de kyrkor som inte byggdes över en helgongrav kunde man lägga *reliker* i själva altaret. Sedan protestantismen har bruket med reliker helt försvunnit.

ALTARDUK

Duk av vitt linne. Enligt traditionen skall de vara tre - Kristi tre svepdukar. En enkel underduk, en överduk

som brukar vara av mycket fint linne och ofta har spets. Vid nattvard läggs en tredje duk på altaret, *corporalduken*, som brukar vara helt kvadratisk. Den bärs in tillsammans med nattvardskärlen och läggs på innan nattvarden. Den är speciell såtillvida att den kommer i direktkontakt med *hostian*, nattvardsbrödet, som man brukar lägga på duken innan det bryts. Om man använder oblater lägger man dem direkt på *paténen*.

ALTARDYNA

Se *bokdyna*.

ALTARRINGSKLÄDE

Lång och smal duk, vanligen av linne, som läggs över altarringen vid nattvard. Ibland dekorerat och/eller försett med spets. Kan förekomma i flera färger.

ALTARTÄCKE/KLÄDE

Användes till att täcka altaret och altardukarna när man inte firade mässa.

AMBO (gr. ambon = upphöjd)

Ursprungligen en läspulpet som utvecklats till talarstol. Betecknar idag en predikstol som står på golvet.

AMBOKLÄDE

Mindre tygstycke, antingen kvadratisk eller rektangulärt, som hängs på ambons framsida. Ofta följer det kyrkoårets färger. 1900-talsföreteelse.

AMEN (hebr. = trofast, sanning, sannfärdighet)

Då Jesus börjar en mening med Amen översätts det ofta i Bibeln med "sannerligen". I slutet av en mening blir det en bekräftelse "så är det", "må det så ske".

AMICTUS

Se *halslin*.

ANFANG (ty. = början)

1. Rikt dekorerade begynnelsebokstäver i handskrifter
2. Den sten som ligger överst, ovanpå en pelares kapitäl, på vilken den första stenen i en valvbåge vilar. Stenen mellan pelare och valv. Vanligen extra dekorerad eller av annan form än de övriga valvstenarna.

ANNA-SJÄLV-TREDJE

Bildmotiv med Anna med sin dotter Maria som håller Jesusbarnet. Maria sitter i sin mor Annas knä.

ANTEMENSALE (av lat. ante = framför och mensa = bord)

Dekor på altarets framsida, antingen i trä eller metall.

ANTEPENDIUM (av lat. ante = framför och pendum = hänga)

Textil som hänger på altarets framsida. Ofta rikt dekorerat.

APOKALYPSEN – även **UPPENBARELSEBOKEN**

Bok i slutet av Bibeln som beskriver Johannes uppenbarelser om jordens undergång och Jesu återkomst. Där finns berättelserna om APOKALYPSENS FYRA RYTTARE och DE SJU INSEGLÉN (sigillen).

APOKRYFERNA (av grek. apo kryphos = fördold, hemlig, svårbegriplig),

Böcker som gör anspråk på att vara likvärdiga med böckerna i Bibeln, men som av olika anledningar sorterats ut, ett flertal sorterades ut redan på 300-talet. De gammaltestamentliga apokryferna (de

deuterokanoniska böckerna) finns idag som ett tillägg till Bibel 2000. Utförlig beskrivning finns i NE.

ARKAD

Rad av kolonner eller pelare förbundna med valvbågar. Vanligen en gång på ut- eller insidan av en byggnad.

ARKITRAV (ital. trave = bjälke, plank, eller av ital. arco = båge, valv och trave. Kan sålunda betyda "en bjälke som fungerar som en båge").

Understa delen av ett bjälklag som vilar på en rad pelare/kolonner.

ATTRIBUT

Föremål som direkt kan identifiera en person, en personlighet eller en företeelse. Jfr helgonens attribut som vanligen anspelar på det sätt de led martyrdöden.

Helgonens attribut i konsten - <http://w1.441.telia.com/~u44109708/H-kon.htm>

BALDAKIN (ital. baldacchino, av medeltidslat. "vävnad från Bagdad")

Skyddande eller dekorativt tak av tyg, orientaliskt ursprung. Ett värdighetstecken. Kan vara både mobil och stationär.

BALUSTER/BALUSTERDOCKA

Balustern har fått sitt namn från balustraden som den ofta sitter infogad i. En baluster liknas närmast vid en kort, kraftigt profilerad *kolonn*. Vanlig i t ex räcken, skrank, möbelben m.m.

BEGRAVNINGSFANA

Textil fäst vid en stång och avsedd att bäras med i begravningsprocessionen. Broderad eller målad dekor, ofta specifik för användningstillfället.

BEGRAVNINGSVAPEN

Vapensköld, med eller utan hjälmprydnader, skuren i trä med målad dekor, ev. detaljer i metall.

Ursprungligen fäst på stång och buret begravningsprocessionen. Brukades flitigt under barocken.

BIBELN (lat: bi_blia – böcker, ur grek. bibli_on - liten bok, av bi_blos 'bok', 'papyrus', i sin tur bildat av Byblos, den feniciska hamn varifrån egyptisk papyrus utskleppades till Grekland).

Ordet betecknar egentligen en boksamling.

Både judendomen och kristendomen har sin historia intimt förknippade med Bibeln, judendomen räknar endast *Gamla Testamentet* medan kristendomen även har *Nya Testamentet* (G.T. resp. N.T.). Även islam (år 632 e Kr) har sitt ursprung i G T och i viss mån NT. Islam nämner Jesus, Marias son, som en av de allra viktigaste av Guds budbärare.

BIBELÖVERSÄTTNINGAR

Arbetet på att få fram en pålitlig bibeltext har stor betydelse när Bibeln skall översättas till nutida språk. Principen att den troende själv skall förstå de heliga skrifterna gjorde att bibelöversättningar uppstod redan under antiken. Bland judarna förekom både parafraiserande tolkningar på det arameiska språket, targumer, och regelrätta översättningar till grekiska, av vilka den mest kända kallas *Septuaginta*. I de kristna kyrkorna översattes Bibeln till många språk, bl.a. till gotiska på 300-talet. Särskild betydelse fick officiella versioner från 300–400-talen på syriska (Peshitta) och latin (Vulgata).

Under medeltiden kom den latinska Bibeln att dominera i den västerländska kyrkan, men reformationen medförde en våg av viktiga nyöversättningar till de levande folkspråken. Hit hör den tyska Luther-Bibeln, färdig 1534, den engelska Authorized Version (även kallad King James Version) från 1611 och den svenska Gustav Vasas bibel från 1541, varav Karl XII:s bibel från 1703 är en lätt reviderad version. Dessa översättningar fick stor betydelse för språkutvecklingen i respektive länder men därmed också en

auktoritet som gjorde dem svåra att ersätta. När Gustav III i Sverige tillsatte en bibelkommission för att göra en tidsenlig nyöversättning (1773), visade sig uppgiften bli så kontroversiell att en ny officiell bibel kunde stadfästas först 144 år senare: 1917 års Kyrkobibel. Liksom en rad samtida nyöversättningar till europeiska språk erbjöd denna version en kraftig modernisering av uttryckssättet men också nya tolkningar och läsartsval, baserade på bibelforskningens resultat. Nya Testamentet översattes och gavs ut 1981 och Gamla Testamentet samt komplett notapparat utkom 2000 tillsammans kallas de Bibel 2000.

BIBLIA PAUPERUM (folkets bibel)

Ofta kallad ”De fattigas bibel”. Bilder ur bibliska historien med ett minimum av texter, under medeltiden avsedda för undervisning och uppbyggelse för den icke läskunniga menigheten, ”de fattiga i anden”. I dagligt tal även medeltida väggmålningar i kyrkorna.

BISKOP (gr. episkopos = församlingsledare)

se *Svenska Kyrkans indelning*

BISKOPSKÅPA

Se korkåpa.

BISKOPSSTAV

Se kräkla.

BLINDERING

Dekorativ indragen yta i en fasad, text i en tegelfasad. Vanligen målad i avvikande färg (vit). Vanlig på gotiska byggnader. Jfr blindfönster, ett ”igensatt fönster”, en dekor på byggnaden för att uppnå symmetri i exteriören.

BOKDYNA

Kudde på altaret att lägga Bibeln på. Användes ibland tillsammans med bokstöd.

BOKSTÖD

Stöd i trä eller metall för böcker på altaret eller i predikstolen. Ofta klätt med tyg och lätt vadderat. Ibland kompletterat med en bokdyna.

BRUDKRONA

Sedan ”urminnes tider” har ringen varit ett trohetstecken. En kung har gett sina trogna en ring och att bära någons ring har både visat på tillhörighet och förtroende. Seden att sätta en ring (olika bred i olika tider) på brudens och brudgummens huvud är gammal. Under medeltiden använde man ofta helgonkronorna som man lånade från helgonfigurerna – i synnerhet Marias krona användes. Efter reformationen 1527 behöll man helgonens kronor (som ju var värda pengar) och fortsatte låna ut dem.

Många släkter har också haft egen krona och bruket att bära brudkrona finns fortfarande kvar.

KRONBRUD – Kronan var en stark symbol och till för sedligt folk och bruden hade Den Heliga Jungfrun (vars krona hon lånade) som främsta förebild. Man skulle inte ha barn utanför äktenskapet och kvinnan var lätt att kontrollera: hade kvinnan inte fött barn fick hon använda krona. Gifte kvinnan om sig bar hon inte krona.

Vid bröllopfesten skulle man **dansa kronan av bruden**. Bruden ställdes med förbundna ögon mitt på golvet och de ogifta flickorna dansade en ringdans kring henne. Så tog bruden av sig kronan och dansen stannade, trevande gick hon fram till någon av flickorna och satte kronan på hennes huvud. Den som på så sätt fick kronan skulle bli nästa flicka att gifta sig.

BRUDMÄSSA

Nattvard i samband med vigsel.

BRUDPÄLL

Stor kvadratisk eller rektangulär duk som hölls över brudparet då brudmässa firades. Ofta försett med öglor i hörnen för att kunna hållas uppe med händerna eller med stänger.

BRUDSTOL

En bred stol (eller liten "tvåsitsoffa") som fungerade som brudparets hedersplats under vigselakten. "Att träda i brudstol" var ett vanligt uttryck för att gifta sig.

BRUDSTOLSTÄCKE

Tyg som lades över brudstolen vid bröllop.

BRUN

Se altarbrun.

BRÄM

Se korkåpa.

BURSA

Fyrkantigt, stelt fodral för förvaring av *korporalduken*, vanligen med dekor på ovansidan. Bursan läggs ovanpå den klädda kalken då allt bärs in till altaret inför en högmässa. Under 1900-talet har det blivit vanligt att ha bursor i de liturgiska färgerna.

BÅRTÄCKE

Tyg som läggs över kistan, och täcker den helt, under begravningsakten.

BÄNKDYNA

Dyna eller kudde som ligger i kyrkbänkarna.

CASULA (lat. litet hus)

Se mässhake.

CIBORIUM (gr. kiborion = fröskida, lat. cibus = bröd)

- 1) En överbyggnad över altaret (medeltida), vanligen uppbyggd av pelare och ett tak.
- 2) Även ett kärl, på fot med lock, för förvaring av hostian. Under den katolska tiden förvarade det konsekreerade brödet (som välsignats och genomgått förvandlingsundret att bli Kristi kropp) som blev över efter nattvarden i ett särskilt kärl, ett ciborium eller monstrans. Brödet förevisades som en relik av Kristus.

CINGULUM

Se mässkärp.

CLIPEUS

Se ryggsköld.

CORPORALE

Se korporale.

CORPUS (lat. kropp)

Själva Kristusgestalten i ett krucifix eller mittpartiet i ett altarskåp.

CRUX NUDA (lat. naket kors)

Uttrycket betecknar Kristi uppståndels kors då korset är tomt. Detta är det kors vi oftast använder. Ibland kan korset ha ett hängande kläde draperat över sig – Kristi svepning. Se vidare *kors*.

DALMATIKA

Ett rakt plagg med slits i sidorna och korta raka ärmar. Under katolsk tid *diakonens* ämbetsdräkt vid mässa. Bruket upphörde efter reformationen men har i någon mån kommit tillbaka under 1900-talet.

DIAKON

Person som genomgått diakonutbildning och vigts till diakonämbetet. En diakon har en social funktion, som prästens högra hand bl a med uppgift att vårda och hjälpa.

DOPFUNTSTÄCKE

Tyg att lägga över själva dopfunten vid dop - dopfatet läggs ovanpå. Kan ibland vara formsytt för funten.

DOPKLÄNNING

Klädnad för ett litet barn, ofta i vit, tunt linne, att användas vid dopet. Vanligen mycket lång och öppen baktill.

DOPMÖSSA

Liten mössa för barn, hör ofta ihop med dopklännning eller doppåse. Äldre pojkmössor är hopsatta av 6 lika stora kilar, äldre flickmössor är sydda av 3 delar, två sidostycken och en mittdel som går från pannan till bakhuvudet.

DOPPÅSE

Påsläkande dräkt för barn som användes vid dopet. Vanlig på 1700- och 1800-talen

DOPSERVETT

Linneduk som används att torka av barnets huvud vid dopet. Servetten kan både ha rektangulär eller kvadratisk form och behöver inte nödvändigtvis vara broderad med kors. Jfr *nattvardsservett*.

DUBBLERING

Term inom tavelkonserveringen. Man uppfodrar en målning på en ny duk eller pannå utanpå originalduken. En metod som kan medföra förlorad information då originalduken kan vara märkt.

DUVAN

Duvan är en tidigt domesticerad fågel med stor betydelse för människan. I kristendomen får duvan symbolisera den Helige Ande - ”den kraft med vilken Gud verkar i världen”. Duvan omnämns i både Gamla och Nya Testamentet. Duvan är en vanlig symbol i våra kyrkor. Den avbildas bl a i fönster och på textilier och hängande under ljudtaket i predikstolen.

I sammanhanget kan nämnas att duvan idag även är en allmän och internationell fredssymbol. Alla fredsduvor härstammar från 1949 då Pablo Picasso ritade en duva med en olivkvist i näbben som symbol för världsfredskongressen i Paris.

DYGDER (se *kardinalsdygder*)**DÖDSSYNDER** (peccata mortalia) sju till antalet.

De synder man endast kunde få förlåtelse för genom bikt (att erkänna sina synder), ånger, avlösning (syndaförlåtelse) och gottgörelse enl. romersk-katolsk tradition. Synderna framställs ofta som

personifieringar, dvs i mänsklig skepnad. Jfr *kardinalsdygder*.

Högmod (superbia), girighet (avaritia), vållust (luxuria), avund (invidia), frosseri (gula), vrede (ira) och likgiltighet (acedia).

ELVA

Prästens tvådelade vita ämbetstecken som fästs vid skjortkragen. Tillverkat av fint vitt linne som stärkts. Används främst till *kaftan*. Jfr *prästkragen*.

EPISTEL (lat. epistula = brev)

En avdelning i *Nya Testamentet* som innehåller en samling av aposteln Paulus brev till de första små kristna församlingarna runt Medelhavet. Brevens ger en intressant bild av de tidiga församlingarnas problem och frågor och innehåller allt från kraftiga förmaningar och goda råd till glada tillrop. Tyvärr finns inte församlingarnas brev till Paulus bevarade. I gudstjänsten läses ur något av dessa brev under rubriken "dagens episteltext". Jfr *evangelium*.

EPITAFIUM (grek. epitáphios "hörande till grav")

Minnestavla till någon avlidens minne uppsatt på en vägg eller en pelare i anslutning till graven. Målad eller huggen dekor i trä, metall, sten eller gips. Är minnesmärket inte uppsatt i anslutning till någon grav torde det mer korrekt betecknas minnesvård eller minnessten.

EVANGELISTER

I Bibeln finns fyra böcker om Jesu liv skrivna av Matteus, Markus, Lukas och Johannes. Dessa fyra evangelister avbildas ofta i kyrkliga sammanhang med sina resp. attribut

Matteus = Ängel

Markus = Lejon

Lukas = Oxe

Johannes = Örn

Ibland ses bara deras attribut – t ex i hörnen på gravstenar.

Matteus, Markus och Lukas avbildas som äldre män som sitter inomhus och skriver, Johannes avbildas alltid som ung man som sitter ute, ibland under ett träd, och har skrivdonen i knät eller på en pall. Deras djur kan befinna sig lite var som helst på bilderna, ibland sitter de vid evangelisternas fötter, ibland kikar de fram bakom deras axel.

EVANGELIUM (grek. euangélion glädjebudskap)

I bibeln finns fyra böcker som återger berättelser ur Jesu liv = evangelierna. I gudstjänsten läses evangelietexter, valda delar ur dessa böcker. Jfr *evangelister*, *epistel*.

FANA

Textil fäst vid en stång, till skillnad från en flagga som är löstagbar från stången.

FIAL

Ett litet spetsigt torn som dekoration på en byggnad, portal eller en inredningsdetalj. Finns ofta på medeltida altarskåp och på kyrkoexteriörer. Jfr *tornell*.

FÅGEL FENIX

Fågel Fenix symboliserar i kristendomen återuppståndelsen och är därmed en bild för Kristus.

Enligt legenden är fågel Fenix en fågel som lever mycket länge. När den dör brinner den upp och uppstår ur askan i form av ett ägg. Legenderna finns i många olika former och i många kulturer. Ibland är fågel Fenix en eldsfågel som tillslut förtärs av sin egen eld, ibland en enorm flerfärgad fågel. Fågeln avbildas vanligen omgiven av eldsflammar.

GAMLA TESTAMENTET (se även *Bibeln* och *Nya Testamentet*)

Är skrivet på hebreiska med undantag för några mindre partier på det närbesläktade språket arameiska. Texterna har tillkommit under vitt skilda perioder och vissa texter har kompletterats utan att man särskilt markerat ursprungstexten. De äldsta sammanhängande partierna skrevs kanske ner på 900-talet f Kr, de yngsta på 160-talet f Kr.

GLASMÅLNING

Betecknande bilder infällda i fönster. Antingen kan glaset vara bemålat på insidan (baksidan) eller så är fönstret uppbyggt av bitar av olikfärgat glas. Bitarna fästs samman med blyspröjs. Även spegelglas kan vara bemålat, då ligger folieringen bakom bilden. Jfr *blinding*.

GLORIA (lat. = ära)

- 1) Ljuscirkel, vanligen runt en persons huvud. Kan även avbildas ovanför den Helige Andes duva eller runt Treenighetssymbolen. Jfr. *nimbus*, *mandorla*
- 2) Del av gudstjänstordningen, se *gudstjänst*.

GRADÄNGER

Breda trappsteg i sektioner som kan sättas samman. Att stå på eller placera stolar på. Används för t ex körer eller som åskådarläktare.

GRAVTUMBA

Betecknar en fristående grav eller *sarkofag*. Kan även vara en gravsten som ligger på väggar, upphöjd från golvet.

GRAVSTEN/GRAVVÅRD

Gravsten/gravvård är det gravminne som sätts i anslutning (eller läggs ovanpå) graven. Jfr *Kenotaf*

GRISAILLE (fr. gris = grå)

En måleriteknik i en färg samt vitt, ton i ton med bakgrunden t ex grått på grått – därav namnet – eller rött på rött etc. Används ofta för att imitera stenhuggeriarbete eller bildhuggararbete på väggar, fasader, dörröverstycken m.m.

GUDSTJÄNST

Sammankomst under fastställda former för att tillbe Gud. Gudstjänsten består av 5 huvuddelar:

KYRIE, GLORIA, CREDO, SANCTUS och **AGNUS DEI**. Dessutom finns ett antal andra byggstenar i mässan med latinska namn.

Preludium (förspel)

Psalm, beredelseord (betraktelse) och bön om förlåtelse (syndabekännelse)

KYRIE (första ordet av grek. Kyrie eleison = Herre, förbarma dig) I Svenska kyrkans gudstjänst vanligen trefaldigt eller som en *kyrielitania*. Kyrie ingår i gudstjänsten sedan äldsta tid, i östkyrkan framför allt som återkommande bönerop i litanior, i väst sedan ca 500 som självständigt, upprepat bönerop (på grekiska) i mässans inledningsparti. Kyrie förekom i kultsammanhang redan i den grekiska antiken.

Därefter syndaförlåtelsen och tackbön

Introitus (lat. av *intro_eo* 'gå in', 'träda in'), själva inledningen av gudstjänsten. Urspr. ingångssången i mässan, tidigare bestående av psaltarverser. Introitus försvann efter reformationen i Sverige och ersattes gradvis av en ingångspsalm, men återkom 1914 som ett led i gudstjänstens ingångsparti, då i försvenskad form.

GLORIA (lat. Gloria in excelsis Deo, "Ära åt Gud i höjden ...") En lovsång i mässan som följer efter Kyrie. Gloria finns belagd i östkyrkan från ca 380 och kom in i den romerska mässan, där den sjungs på sön- och helgdagar utom under advent och fastetiden. I luthersk tradition utbyts den ofta mot en lovpsalm.

Laudamus, (lat. Laudamus te 'vi lovsjunger dig') en kristen lovsång från 300-talet som ingår i mässans Gloria.

Collecta – dagens bön

Epistel – (lat. brev) läsning av något av Pauli brev till de kristna församlingarna runt Medelhavet.

Gradualpsalm (lat. graduale – trappa) dagens huvudpsalm

CREDO (lat.) Trosbekännelsen

Kyrkans förbön kan under fastetiden bytas ut mot **Litanian**

Offertorium Tillredelsepsalm under vilken prästen ställer i ordning nattvarden. Ofta tas kollekten upp då.

Susum Corda gemensam lovsägelse

Prefationen – prästens lovsång/lovsägelse som inledningen till nattvarden.

SANCTUS (lat. sanctus = helig), "Helig, helig, helig...", uttrycker församlingens instämmande i prefationen, bekännelse till Treenigheten och gemenskap med den himmelska kyrkan. Sanctus har sina rötter i synagogans gudstjänst och förekommer allmänt i kristen liturgi alltsedan 300–400-talen.

Brödbrytelsen och Herrens frid

AGNUS DEI (lat Guds Lamm), ursprungligen en litania som sjöngs under nattvarden brödbrytande, senare som allmän, upprepad bön till Kristus inför nattvarden. Med tiden fixerades antalet upprepningar av bönen till tre, och på grund av närheten till fridshälsningen kom det tredje ledet att avslutas: "giv oss din frid".

Nattvardsutdelandet, tackbön och välsignelsen

Postludium (efterspel)

GÖRDEL

Se mässkärp.

HHN (Hist. Herrens Heliga Nattvard)

HALLELUJA (hebr. = prisa herren)

HALSLIN/HUVUDDLIN (lat. amictus)

Rektangulärt tygstycke med långa band och ett påsytt stycke (besättning) med broderad dekor. Prästen lägger halslinet över huvudet och binder banden i kors över bröstet. Därefter tar han/hon på sig alban och ner halslinet som en krage.

Halslinet tas upp på huvudet när man tar på mässhaken och skyddar på så vis mässhakens halsringning från skäggstubb, smink och hudkräm. Därefter viks halslinet ner igen som en krage.

HANDLIN (manipel)

Band, ofta med broderad dekor, som bars över officiantens vänstra handled (som en hovmästares servett). Brukas inte i Sverige efter reformationen. Idag kan det dock finnas importerade handlin, hör ofta samman med mässshake och stola.

HELGON

Inom den katolska läran en kristen person som under sin levnad visat sina medmänniskor vägen till Gud, och vars liv är en förebild för alla, och som efter döden blivit helgonförklarad. Helgonförklaringen sker från Vatikanen i tre steg: Först genomförs en undersökningsprocess som resulterar i att personen blir "vördnadsvärd". Därefter sker en "saligförklaring" och sista steget är "helgonförklaringen" (kanoniseringen). Andra religioner har också heliga människor som man kan be till. Den protestantiska kyrkan heligförklarar inte människor men kan gärna lyfta fram medmänniskor som förebilder i det kristna livet.

HERALDIK

Läran om vapensköldarnas tillkomst, historia och tolkning.

Vapenskölden skapades för att göra en grupp (t ex korsriddarna) eller en person lätt igenkänd i en mängd eftersom riddarna hade visir för ansiktet. Bruket grundades i om korstågen och överfördes på tornerspel m.m. Häroldens uppgift var att hålla reda i vapensköldarna och snart upprättades ett allmänt regelverk i Europa – ett regelverk som fortfarande tillämpas. Sveriges första kända heraldiska sköld dateras till 1219. Jfr *begravningsvapen*.

HOSTIAN (oblater)

Nattvardsbrödet. Idag använder man oftast oblater, tunna runda kex bakade på vetemjöl och vatten och gräddade i särskilda järn som ger mönstereffekt t ex kors eller krucifix. Oblaterna kan också vara släta. Man kan använda vilket bröd som helst men historiskt sett har man bara använt det finaste vetemjölet till bakningen av nattvardsbrödet, jfr oblat – tunt kex som används i bakverk.

Vid nattvard bärs oblaterna/brödet fram till altaret i ett *oblatskrin* (oblatsk) och bryts på *korporalduken* (om det är hela bröd) och läggs på *paténen*.

HUVUDLIN

Se halslin.

IKON (gr. eikon = bild, avbild)

Helig bild i den ortodoxa kyrkan, inte bara en illustration utan en del av det heliga budskapet.

Övertygelsen är att varje ikon skall vara en återspeglning av en urbild, och att det i kraft av likheten uppstår en andlig kontakt mellan dessa två. Ord och bild blir lika värdefulla, Bibeln och ikonens budskap jämsställs.

Bildernas stilisering och dekor skall visa på den himmelska harmonin. Ikonmåleriet har uppfattats som ett heligt uppdrag, jämförbart med prästens. Särskilt fram till 1500-talet är ikoner osignerade och de flesta konstnärerna är okända till namnet. Inom ryska ortodoxin gäller detta även senare. Sedan tidigt 1900-talet finns även ikoner i Västeuropa och på senare år kan vi även se dem som konstverk i protestantiska kyrkan.

IKONOSTAS

Inom ortodoxa kyrkan den skärmvägg, försedd med dörrar och dekorerad med ikoner, som skiljer koret från långhuset – motsvarande vårt korskränk.

INKUNABEL (lat. incuna bula = ursprung, första början)

En bok som tryckts under boktryckarkonstens barndom från ca 1450 – 1500.

INTARSIA

Inläggning i trä av andra träslag, pärlemor, sköldpaddsskal m.m. i dekorativa mönster eller figurer.

Inläggningar av trä infärgades vanligen för extra effekt. Hantverkaren som gjorde intarsian kallades **ebenist** (av ordet ebenholts) eller **dekupör** (av ordet dekupe – stycka, skära ut, dela på).

KAFTAN (arab. persisk. Khaftan = långrock)

Högtidsklädsel. Betecknar inom Svenska Kyrkan prästens svarta rock eller klänning (eller jacka och kjol i kombination). Till kaftan bärs *elva*. Det finns många varianter av kaftanen, de följer modet i viss mån och är endast en prästräkt. Till kaftan bär manliga präster byxor av finare snitt och material typ frackbyxor.

KALK

Dryckeskärl på fot, oavsett material, som används vid högmässa till nattvardsvinet. Kalken består av *kuppa*, *nod* och fot. Hist. benämning av dryckeskärl på fot till skillnad från bägare som inte har fot.

Kalkarna brukar oftast vara tillverkade av metall, vanligen silver eller förgyllt silver, ibland förgyllt

koppar.

KALKDUK/KALKKLÄDE (lat. velum)

Fyrkantig duk som läggs över pallan på kalken vid högmässa. I äldre tid vanligen dekorerad med broderier och spets eller frans runt kanterna. Kalkklädet var okänt under medeltiden och kom till användning först under senare hälften av 1500-talet.

KALVARIEGRUPP (lat. calvaria = huvudskalle, Golgatagrupp)

Avbildning av scenen från Golgata, Kristus på korset flankerad av sin mor Maria och lärjungen Johannes. Förekommer som skulpturgrupp i kyrkor, även avbildad i måleri.

KAMPANIL – Klocktorn

Fristående murat torn som är en kombination av klocktorn och försvarstorn.

KANDELABER (lat. candelabrum = ljusstake)

Benämning på stor och pampig ljusstake, antingen en hög och rikt dekorerad golvljusstake eller en ljusstake med flera ljusarmar.

KARDINALSDYGDER 4 + 3 till antalet

Ursprungligen vishet, måttfullhet, mod och rättrådighet. Till dessa räknas även de tre kristna dygderna tro, hopp och kärlek. Jfr dödssynder.

KARTUSCH (jfr *språkband*)

Dekoration på t ex ett epitafium i form av en inskriftstavla, fyrkantig, oval eller rund. Kartuschen är alltid inramad på något sätt, antingen med ornament eller linjer. Vanligtvis innehåller den också text, monogram och/eller årtal. Kartuscher förekommer rikligt på epitafier, gravstenar, äldre måleri samt på arkitektur och mattor.

KALVARIEGRUPP

Den korsfäste Kristus med Maria på sin högra sida och Johannes på sin vänstra sida.

KENOTAF (grav utan lik)

Gravmonument där ingen begravts, som en minnesvård. Själva graven kan vara okänd eller på annan plats. Jfr *gravsten, epitafium, gravtumba, sarkofag*.

KNÄPPKLAFF

Se korkåpa.

KOLLEKTHÅV

Tyg- eller skinnhåv för att samla upp pengar i i samband med gudstjänst eller sammankomst. Håvens delar kallas pung/påse, ring (mot vilken pungen är fäst), holk (det korta metallskaftet närmast ringen) och stång/skaft. Under senare 1900-tal kan håvarna också ha två korta skaft - ibland kallas de då handhåvar. Jfr även offergångsskål.

KOLONN (jfr *pelare*)

Rund pelare. En mindre kolonn kallas vanligen kolonnett. I arkitekturen finns även halvkolonner och har halvcirkelformig profil. Halvkolonnerna är endast prydnader och har inge bärande funktion (är de mindre kan de naturligtvis kallas halvkolonetter). En kolonn kan även vara profilerad, dvs med smalare eller bredare profiler. Jfr *balluster*.

KONFIRMANDKÅPA

Fotsid klädnad i vitt eller beige tyg med rund hals, lös krage med ok och skärp och ofta med vida ärmar. Används vid själva konfirmationen. Vanlig sedan 1900-talet.

KONSEKRATIONSKORS

Invigningskors. Kors inskrivet i cirkel. Då en katolsk kyrka invigdes ritades 5 st kors runt om på väggarna, konsekrationkors. Korsen förekommer ofta på kyrkliga textilier, på gravstenar och på väggarna i medeltida kyrkor.

KONSERVERING (se även *renovering* och *restaurering*)

Avser att avstanna eller i möjligaste mån avstanna ett materials nedbrytning/förfall. Kan även beteckna skyddsåtgärder för konstverk, byggnader eller andra föremål av historiskt värde.

KOR

Koristerna (kören) hade ursprungligen sin plats strax intill högaltaret – de satt ofta längs med gången fram till altaret. Idag betecknar ordet en del i kyrkan där ett altare finns placerat. Högkoret är invid högaltaret och sidokor betecknar platsen invid ett sidoaltare.

KORKÅPA

Halvcirkelformad mantel som fästs med en knäppklaff över bröstet. Korkåpan bärs vid högtidliga tillfällen då nattvard inte firas. Till biskopens kåpa hör en mitra. Till ärkebiskopens skrud hör även ett *pallium*.

Korkåpan har följande delar:

Brämet, en kant som går längs framsidan, rikt dekorerat,

Ryggsköld (clipeus), en dekorerad del som hänger ner på baksidan av korkåpan. En rest av en kapuschong. ofta rundad i nederkanten, med eller utan frans.

Knäppklaff, ett brett band som fäster ihop kåpan över bröstet. Klaffen kan vara delad mitt på eller sitta fast i ena sidan. Fästs med hakar.

KORMATTA

Matta framme i högkoret närmast altaret. Den kan både ligga innanför som utanför altarringen.

KORPORALE/KORPORALDUK

Liten duk i vitt linne med antingen 4 eller 5 broderade kors. Duken bärs in till altaret vid nattvard, liggande ovanpå kalkklädet - ofta i *bursa* - och läggs ut på altaret. På korporalet ställer man sedan kalk och patén.

KORS (lat. *crux* = pinoredskap) se även illustration på sid 24.

Ordet **KORS** säger egentligen inget om Kristi kors. Ordet betecknar ett pinoredskap. Förbrytare bands fast vid en stolpe och lämnades där att plågas. De kunde också spetsas på en påle. I Egypten nämns att förbrytare hängdes upp på trä. **Korsfästelsestraffet** var en långsam avrättning och ibland användes två sammanfogade trästycken av varierande form: Den äldsta formen man känner till är T, sedan kom även † eller X. Denna typ av avrättning användes på slavar och rättslösa. Bruket infördes av romarna i Palestina.

Inom kristendomen symboliserar korset oerhört mycket. ”**Krux nuda**” (det nakna korset) visar på den uppståndne Kristus, Guds förlåtelse, löftet den himmelska gemenskapen m.m. Det nakna korset kan ibland ses avbildat med ett tygstycke hängande över tvärbjälken, detta tyg symboliserar Kristi svepning som var det enda som fanns kvar i graven. Korset blir på så vis en hoppets bild, en bild av den allestädes närvarande men uppståndne Kristus. Enklare att avbilda än en tom grav.

Jfr *krucifix*.

KORSARM

Även *tvärskepp* eller *transept*. Byggnadskroppar i en korskyrka. Utbyggnader som ligger i rät vinkel från

kyrkans (byggnadens) långhus (huvudkropp). Är kyrkan orienterad som vanligt i öst-västlig riktning kommer korsarmarna att ligga åt norr resp. söder.

KREDENS (lat. credo = tro, lita på, anförstro)

1. Skänk eller serveringsbord, kredensbord, för provsmakning av rätter. I kyrkan är det ett bord vid sidan av altaret, där vinkanna och oblatask står före nattvardsfirandet.
2. Pokal eller bägare för provsmakning vinet – kredensare

KRUCIFIX (lat. cruci fixus = den korsfäste)

Med krucifix menas ett kors med en avbildning av den korsfäste Kristus på, med ett "corpus" (lat. = kropp). Jfr. *kors*.

KRYPTA (gr. krypté – underjordiskt förvaringsrum)

Vanligen betecknande ett rum under kyrkgolvet, kan vara en gravkammare eller ett förvaringsrum.

KRÄKLA (lat. baculus)

Biskopens stav, bärs alltid till skrud. Formen härleds till en fåraherdes stav, med en böj upptill. Kräklan är vanligen tillverkad av ädelmetall, rikt dekorerad. Se även *sudarium*.

KUPPA (cuppa)

Den skålformade överdelen på en dopfunt eller en kalk.

KYRKOÅRETS FÄRGER

Redan i Gamla Testamentet nämns färger och deras betydelse. Under 1100-talet utfärdade påven förslag på hur färgerna borde användas i gudstjänsten. Påbuden utfärdades sedan flera gånger men användandet blev aldrig stadgat. Efter reformationen brydde vi oss inte så mycket om påbuden, färgerna användes ganska fritt. Under 1900-talet började intresset för färger komma tillbaka och idag har vi 6 olika färger med ganska strikt användning:

Vitt Glädjen färg, används då det är fest. Guld, silver och gult räknas som vitt.

Rött Symboliserar eld, blod och helig ande. Används bl a på Pingst och martyrdagar

Violett Botens och bönenas färg. Används i julens och påskens förberedelsestider (advent och fasta).

Blått En botfärg men även en Mariafärg. Används som violett och/eller på Mariadagar.

Grönt En allmän färg, står för växandet och livet. Används mest av alla färger.

Svart Dödens och sorgens färg. Kan användas på Långfredagen eller vid begravningar.

KYRKSTÖT

Käpp som kyrkvårdarna eller kyrkvaktmästaren gick och petade folk med för att väcka dem som sov under predikan. 1800-tal.

KYRKTAGNING (Kyrkotagning, kyrkogångsdag, absolution)

Från Gamla Testamentet hade vi länge kvar regeln att kyrkta nyförlösta kvinnor. Kvinnan ansågs oren under de första 6 veckorna efter förlossningen och fick inte gå i kyrkan eller arbeta utanför hemmet. Efter de 6 veckorna höll man en ceremoni, vanligen före ordinarie söndagsgudstjänst, där kvinnan åter upptogs i församlingssamfundet. Bruket dog ut under 1870-80-talen men levde kvar i vissa delar av Sverige (främst västkusten) ända till II världskriget.

KYRKVAKTARROCK

Rock i ylle, ofta brun, blå eller grå med detaljer i avvikande färg. Förekom under 1700- och 1800-talen för kyrkans vaktmästare.

KÖRKÅPA/KÖRDRÄKT

Fotsida dräkter för körmedlemmarna att användas då de sjunger i kyrkan. Vanligt förekommande sedan 1900-talet.

LANSETTFÖNSTER

Högsmala fönster, typ gotiska, som uppåt avslutas i en spets till skillnad från rundbågefönster, typ romanska.

LILITH, (hebr. Lth, kvinnlig demon i judisk mytologi).

I Gamla Testamentet nämns hon endast en gång (Jes. 34:14) som en förhärjande ökendemon. I senare judiska texter skildras hon som en demon med kvinnoansikte, långt hår och vingar. I det medeltida verket "Ben Siras alfabet" identifieras hon med den första kvinnan, formad av jord samtidigt med Adam, dvs. före den bibliska Eva, Adams hustru och jämlike. Genom att uttala Guds outtalbara namn kunde hon flyga bort från honom.

I medeltidens judiska kabbala betraktas hon som drottning i onskans maktsfär.

LITURGI – Gudstjänstordning

Fastställer hur gudstjänsten och andra kyrkliga handlingar skall genomföras.

LYSNING

Före 1969 var lysningen lagstadgad. Lysningen genomfördes då två personer skulle gifta sig och innebar att deras namn lästes upp i kyrkan vid gudstjänsten tre söndagar i följd. Då hade alla som kände brudparet tillfälle att uttala sig mot vigseln (t ex om någon av personerna redan var gift, om paret var för nära släkt eller om något annat hinder förelåg). Efter 1969 ersattes lysningen av Hindersprövning som utfärdas av Skattemyndigheten.

LÅNGHUS

Betecknar kyrkans hela mittdel i längsgående riktning, vanligen öst-västlig orientering. Långhuset innefattar mittskeppet samt alla sidoskepp. Jfr *korsarm*, *skepp* och *tvärskepp*.

MANDORLA

Mandelformad *gloria* – *nimbus* – strålgans som omger hela personen. Är oval men spetsig uppåt och nedåt.

MANIPEL

Se handlin.

MARTYR

En person som förföljs och slutligen dödas för sin övertygelses skull – ofta mycket brutalt. Flertalet helgon har också lidit martyrdöden. Det är ingen ceremoni (liknande helgonförklaringen i tre steg) förknippad med att utse martyrer. Martyrium behöver inte vara förknippat med religion. I dagligt tal kan även personer som dödats för sin övertygelse (t ex mänskliga rättigheter) betecknas som martyrer.

MASVERK

Det geometriska gallerverk, av sten eller trä, som täcker den övre delen av ett gotiskt fönster. Masverket innehåller formanpassade glasrutor.

De MINDRE PROFETERNA

Har skrivit var sin bok i slutet av GT. De mindre profeterna är: Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Mika, Nahum, Habackuk, Sefanja, Haggai, Sakarja, Malaki. Jrf de *större profeterna*. Vanliga motiv i kyrkor, t ex i fyllningarna på någon läktare eller på orgelläktaren.

MITRA (gr. mitra = bälte, gördel, huvudbindel)

Ibland kallad biskopskrona, biskopsmössa, biskopshatt. Biskopens liturgiska huvudbonad. Styv mössa med två nedhängande band baktill, infulae. Uppåt avslutas mitran av två toppar, en fram och en bak. I många östliga kyrkor bär biskopen i stället en mitra där de två spetsarna är sammansydda till en spets, som en bikupa. Ibland har den östliga mitran veck på sidorna.

MITTSKEPP

Se *skepp*.

MISSA BREVIS (lat. kort mässa)

Gudstjänstordning med Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei (inte Credo). Jfr *gudstjänst*.

MONSTRANS

Ett kärl av metall och glas eller kristall på fot och med lock, att förvara och förevisa relikier eller hostian i. Under den katolska tiden förvarades det bröd som välsignats i gudstjänsten, och blev över vid nattvardsutdelandet, i ett särskilt kärl, ett *ciborium* eller *monstrans*. Brödet förevisades som en relik.

MÄSSHAKA (casula)

Prästens liturgiska högtidsplagg som bärs vid högmässa.

MÄSSKJORTA (alba, jfr *röcklin*)

Vit, fotsid skjorta. Ofta rak med sydda veck framtill och i ryggen samt i sidorna, för att ge vidd, med rundad halslinning. Bärs med halslin och mässkärp under mässhaken. Beteckningen ALBA är mycket vanlig.

MÄSSKÄRP

Band, snodd eller skärp som håller ihop mässkjortan och i vilket stolan fästs.

NATTVARDSSERVETT (torkduk)

Liten rektangulär servett i vitt linne med broderade kors, vanligen 1 eller 4 stycken. Används vid nattvarden för att torka av kalken med mellan varje person som dricker. Jfr *dopservett*.

NIMBUS (lat. måln, sky)

Jfr. *gloria*, strålgång.

NOD

Den rundade mittdelen på en kalk - kulformad, päronformad eller pastillformad.

NYA TESTAMENTET (se även *Bibeln* och *Gamla Testamentet*)

är enhetligare än det gamla. Dess skrifter har troligen kommit till mellan 50 och 100 e.Kr. De kretsar helt och hållet kring den kristna religionen, dess uppkomst och tidigaste utveckling. Alla är författade på grekiska. För de första kristna var Israels heliga skrifter självklart Guds ord (GT), men det som Kristus och hans apostlar hade sagt blev en likvärdig eller överordnad auktoritet. Första steget mot N.T. som religionsurkund var att man gjorde samlingar av apostlabrev och att man skrev ner traditionerna om Jesus (i evangelierna).

Vid mitten av 100-talet blev det nödvändigt att ge besked om vilka skrifter som godkändes av kyrkan; övriga kom att räknas till de allt talrikare apokryfa skrifterna. Resultatet framgår av en rad förteckningar, delvis kommenterade, bland vilka de äldsta bevarade är från 100-talets senare del. Samlingens fasta kärna har varit evangelierna, Apostlagärningarna och de 13 Paulusbreven samt ett par av de s.k. katolska breven.

1500-talets reformationsrörelser sökte göra det ursprungliga bibelordet till en högsta auktoritet som spelades ut mot den kyrkliga tolkningstraditionen. Bara grundtexten skulle gälla, och den borde inte utläggas allegoriskt utan bokstavligt. I 1600-talets protestantiska ortodoxi betonade man allt starkare Bibelns ofelbarhet och utvecklade en särskild lära om den s.k. verbalinspirationen. Men i praktiken styrdes bibelutläggningen i hög grad av dogmatiken. Den enskildes direkta ställningstagande till ordet förblev ett teoretiskt ideal; trots nya översättningar kunde själva bibelboken av ekonomiska skäl inte bli någon folkbok. "Guds ord" förmedlades till den vanlige troende i första hand genom predikan, katekesen och psalmboken.

NÅDASTOL

Ett särskilt motiv i konsten föreställande Treenigheten. Gud håller sin korsfäste son och mellan dem den helige andes duva. Gud sitter och håller under korsets armar med den korsfäste Kristus vänd mot betraktaren.

Romarbrevet 3:23 –26 ”Alla har syndat och saknar härligheten från Gud, och de står som rättfärdiga utan att ha förtjänat det, av hans nåd, därför att Kristus Jesus har friköpt dem. Honom har Gud, genom hans blod, ställt fram som en nådastol, att tas emot genom tron. Så ville han visa sin rättfärdighet, eftersom han hade lämnat ostraffade de synder som förut hade blivit begångna, under tiden för Guds tålmod”.

OFFERGÅNGSSKÅL

Skål av varierande utseende som ställs framme vid altaret när kollekten tas upp vid offergång, dvs när församlingen går fram till altaret med sin gåva. Offergångskarlet kan också vara en kista, en silverskål eller något annat att ta upp pengar i.

OBLATSKRIN

Ask eller skrin att förvara oblaterna (nattvardsbrödet) i vid nattvard. Katolska kyrkan har en särskild ask för konsekreerade (välsignade) oblater. Jfr *hostian*, *ciborium*.

PALLA

Liten, styv platta klädd med vitt linne, ibland med broderat kors. Pallan ligger ovanpå kalk och patén som stöd för kalkklädet när man bär in nattvarden.

PALLIUM

Ärkebiskopens speciella ämbetstecken. Ett band av ylle med applicerat kors, vilket bärs utanpå mässhaken.

PALMETT

Ett blommönster som mest liknar en blomknopp som just börjat slå ut. Det kan även avbildas som en oval eller rund blomma i genombrutet mönster eller en knopp i genomskärning. Mönstret upprepas och blomknopparna binds samman av bladrankor. Mönstret kan vara mycket stiliserat och förekommer överallt i konsten men är synnerligen vanligt på mattor och på damastvävt tyg.

PARURA

Rektangel eller kvadrat i avvikande tyg eller broderad som satt som dekoration på armar, i nederkanten framtill och baktill på mässkjortor och dalmatikor. Används ej numer.

PATÉN

Fat/assiätt att lägga nattvardsbrödet på. Hör ihop med en kalk och är tillverkad i samma material som kalken– ofta förgyllt silver, silver eller tenn. Paténen kan vara utformad med eller utan dekor.

PELARE

En pelare har alltid, eller skall alltid synas ha, en bärande funktion. Om den har rund profil kallas den kolonn.

PELIKAN

I folktron symboliserade pelikanen den yttersta uppoffringen eftersom man antog att den med sin näbb rev upp blod från sitt bröst för att mata sina hungriga ungar. I kristendomen är den en symbol för Kristus som övertog alla våra synder och lät sig straffas med korsfästelsen.

PISCINA

Företeelse som liknar ett litet handfat där konsekrerat (välsignat) nattvardsvin kan hållas ut så att det rinner ut i vigd jord. Piscinan är ofta tillverkad i sten eller mässing. Finns ofta i sakristian.

PREDELLA

Ett altarskåps sockel. Predellan ligger bara under själva corpus, altarets mittparti. Ofta rikt dekorerade med målningar eller reliefer.

PREDIKSTOL

Fastbyggd talarstol i kyrkan. Vanligen sitter predikstolen upphöjd på en vägg eller pelare i kyrkan. Är predikstolen lös och flyttbar brukar den kallas för ambo.

PREDIKSTOLSKLÄDE

Textil som hänger från predikstolens framsida, ofta från det bokstöd som står på predikstolen. Textilens storlek varierar, den hör ofta samman med antependium och byts för att följa kyrkoårets färger.

PRESTAV

1. Stång med svart fana (tyg fastsytt upptill). Förekommer parvis vid begravningsprocessioner.
2. Person som anför procession. Förekommer vanligen parvis.

PRÄST (gr. presbyteros = underlydande)

Vanligen kristen utbildad religiös ledare. Kan användas som ett allmänt namn för religiös ledare men flera religioner har egna beteckningar.

PRÄSTKAPPA

Tunn slängkappa, ofta i plisserat ylle med två långa band att knyta framtill. Se även kaftan och talar.

PRÄSTKRAGE (jfr *elva*)

Den vita kragen är prästens och diakonens ämbetstecken.

Till *prästkjorta* används vanligen en prästkrage av vitt styvt band/textil/plast som sätts i kragen så att bara en rektangel syns mitt fram (frimärke). Prästen kan även använda en rund prästkrage, samma typ av styva vita band/textil som här sätts runt hela skjortkragen (rundkrage).

PRÄSTSKJORTA

Prästkjortan har en upprättstående krage med spår för den vita *prästkragen*. Prästkjortan var i äldre tid alltid svart men finns idag i ett flertal färger. Präster kan använda alla färger utom violett och grönt. Dessa färger är speciella för biskop och diakon: Biskopar har violett prästkjorta och diakoner har grön.

PUTTO (plur. putti)

Litet barn – vanligen en fet liten gosse med vingar – som fungerar som dekorativt element. Ibland stödjande i en konstruktion.

RELIK

Litet föremål (ofta en del av något större) t ex en benbit tillhörande ett helgon, ett tygstycke från ett helgons klädsel eller en bit trä från en helig byggnad alt. från det Heliga Korset. Reliken tillskrevs egen kraft t ex kraften att bota sjukdomar. Människor vallfärdar för att se, eller röra vid relikier för att få del av deras kraft.

RELIKVARIUM (relikskrin)

Reliker förvaras i särskilda kärl eller föremål där de skyddas men också kan visas upp. Relikskrin är, som namnet påvisar, ofta utformade just som kistor eller askar men ett relikvarium kan vara utformat hur som helst. Ibland är relikvariet utformat t ex som en hand och arm om relikien inne i den är en del av ett helgons arm eller hand. Relikvariet är ofta genombrutet eller försett med glas/kristall så att man kan se relikien.

RENOVERING (se även *konsivering* och *restaurering*)

Ordet bör ej användas rörande kulturhistoriska föremål eller miljöer. Renovering syftar till att återställa ett objekt i nytt och användbart skick t ex genom ommålning, nyinredning m.m. Renoveringen

RESTAURERING (se även *konsivering* och *renovering*)

En åtgärd efter konsivering som avser att återge objektet sitt ursprungliga utseende och funktion genom att ta bort sekundära (senare tillkomna) detaljer och ev. rekonstruera sådant som försvunnit.

RETABEL

Altaruppsats, vanligen tidig medeltid, i form av en dekorerad skärm, antingen med målad och/eller skuren dekor.

ROMERSKA SIFFROR

Siffror skrivna med bokstäver ur det latinska alfabetet. Endast 7 bokstäver behövs. De är enkla att hugga in i sten då flertalet endast består av raka linjer. Siffrorna används ofta på urtavlor, gravstenar, statyer, arkitektur m.m. och i äldre skrifter. Det är behändigt att kunna tyda dem.

M = 1000

D = 500

C = 100

L = 50

X = 10

V = 5

I = 1

Det större talet står framför det mindre, då adderas alla tal i ordning:

MDCCCLXXII = 1872. Står däremot ett mindre tal **framför** ett större skall det mindre talet subtraheras från det större: **MCMXCIX** = 1999 och MDCCCLXXIV = 1874. Man kan endast subtrahera **C**, **X** och **I** och endast om talet bakom är 5 eller 10 ggr större. **91** skrivs **XCI** och inte IC och **95** skrivs **XCV** och inte VC. **M** kan skrivas hur många gånger som helst: MMMM = 4000. **D**, **L** och **V** används endast en gång och **C**, **X** och **I** används endast 3 ggr i rad innan talet byter tecken. Ibland kan talet 4 skrivas **IIII** t ex på urtavlor. Det skall egentligen skrivas **IV**.

ROSETTFÖNSTER

Stort runt fönster uppdelat med spröjs i invecklade mönster, som en flerdubbel ros. Kan även kallas rosfönster eller rundfönster. Vanligtvis försett med bilder i färgat glas (sk glasmålningar).

RYGGSKÖLD (clipeus)

Se korkåpa.

RÖKELSEKAR

Skål för den glödande rökelsen, försett med genombrutet lock. Ofta hängande i en kedja så att det kunde svängas fram och tillbaka och sprida röken ordentligt.

RÖKLIN (ty. liten rock)

Vit lång skjorta med stor vidd, rynkad eller veckad mot en bred, rundad halslinning. Vida ärmar. Användes under medeltiden av de som arbetade i kyrkan över ytterkläderna. Kan idag användas med stola men utan mässkärp.

SARKOFAG (gr. sarkopháγος λίθος – köttätande sten)

Från början lade man liken i en kalkstenskista som ansågs bryta ner kroppen. Sarkofag betecknar en likkista av sten, idag vanligen en ytterkista som står fritt i rummet. Ofta är sarkofagen dekorerade med reliefer och texter med anknytning till döden och den avlidna. Sarkofager kan även vara tillverkade av metall. Jfr *gravtumba*.

SAKRAMENT (lat. sacramen'tum - förpliktelse till krigstjänst, trohetsed, och ordet sa'cer - helig)

Av Gud instiftad handling med helig betydelse och över allt gällande.

I den protestantiska läran finns endast två sakrament: dopet och nattvarden.

I den katolska läran finns sju sakrament: dopet, nattvarden, konfirmationen, vigseln, bikten/boten, prästvigningen och de sjukas smörjelse.

I den ortodoxa läran benämns dessa handlingar ”mysterier”.

SAKRISTIA

Det rum i kyrkan där prästen klär om inför gudstjänsten och där ofta silver och textilier förvaras.

Sakristian fungerar idag ofta som prästens arbetsrum.

SEPTUAGINTA (lat. - sjuttio) (Se även *Bibeln*, *Gamla* och *Nya Testamentet* samt *Bibelöversättningar*)

En grekisk översättning av det hebreiska *Gamla Testamentet*, ofta förkortat till LXX (70) syftande på de 70 legendariska översättarna som alla fick uppgiften att översätta *Gamla Testamentet* och när de var färdiga var deras översättningar identiska med varandra. Översättningen började på 200-talet f.Kr., sannolikt i Alexandria. Aristeasbrevet berättar om översättningsarbetet i det tydliga syftet att ge översättningen karaktär av helig text.

Septuaginta blev snart den första kristna kyrkans *Gamla Testamente*. De latinska bibelöversättningarna följde först Septuaginta, men detta frångicks då Hieronymus anlitade den hebreiska texten för sin Vulgataöversättning. I den grekisk-ortodoxa och den grekisk-katolska kyrkan är Septuaginta fortfarande en del av kyrkobibeln.

SERIES PASTORUM

Förteckning eller minnestavla över församlingens kyrkoherdar/präster. Serien kan även bestå av målade porträtt, inramade fotografier.

SKEPP

Benämning på kyrkans öst-västliga gångar. Mittskeppet - går rakt fram mot altaret. Sidoskeppen går parallellt med mittskeppet. Ibland kan kyrkan ha flera, parallella gångar - yttre sidoskepp. *Tvärskepp* är gångarna i de byggnader som finns i rät vinkel till kyrkans *långhus* (huvudkropp).

SOCKENTYG

Litet ”nattvardskitt” (kallas ibland sockenbudtyg). Vid sockenbud (prästen kallas hem till en församlingsbo som är förhindrad att komma till kyrkan) används sockentyget för att dela ut nattvard i hemmet eller på annan plats. Sockentyget ligger i en egen liten väska, ett schatull, och brukar innehålla kalk, patén och liten vinplunta. Ibland förvaras oblater i kalkens fot. I schatullet bör det även finnas en torkduk.

SPRÅKBAND/TEXTBAND (jfr kartusch)

Som namnet antyder är detta en dekor i form av ett band med skriven text. Bandet eller bården kan vara utformad som en bokrulle, ett snirkligt band eller en kantbård. Språkbandet fungerar vanligen som en del av en bild med text som förklarar motivet. Det är vanligt i äldre måleri, på gravstenar och epitafier och på

vapensköldar. Kan ses som äldre tiders ”pratbubbla”.

STIGLUCKA

Ett portvalv i en kyrkogårdsmur, av varierande storlek.

STOLA

Bredare textilband som bärs av biskop, präst och diakon. Stolan är vanligen dekorerad med 3 eller 5 kors men även annan dekor kan förekomma. Stolan finns i alla de liturgiska färgerna.

Präster bär stolan i kors över bröstet, fäst i mässkäppet till alba och mässhake eller ibland hängande rakt ner till röcklin. Diakoner bär stolan till alba snett över bröstet från höger axel.

STUKOR (fasciae)

två breda band av tyg som läggs över altaret så att de hänger ner på altarets framsida och markerar kyrkans evangelie- och epistelsidor. Kan brukas samman med antependium eller enskilt. Togs ur bruk vid reformationen men har återkommit under 1900-talet. Passar altaren med *antemensale*.

De STÖRRE PROFETERNA

Har skrivit var sin bok i GT. De större profeterna är: Jesaja, Jeremia, Daniel, Hesekiel. Jrf *de mindre profeterna*. Vanliga motiv i kyrkor, t ex i fyllningarna på någon läktare eller på orgelläktaren.

SUDARIUM

Skyddsduk som hängde fäst på biskopens *kräkla*. Sudariet skyddade kräklan mot beröring. Tillverkat av linne med broderad dekor. Bruket avskaffades vid reformationen.

SVENSKA KYRKANS indelning

Landet är indelat i 13 stift som leds av en stiftsstyrelse med en biskop i spetsen. Varje stift har också en domkyrka som är biskopens huvudkyrka. Uppsala stift har både en biskop och en ärkebiskop.

Ärkebiskopen väljs av landets biskopar och agerar talesman för biskoparna.

Ett stift är i sig indelat i ett antal kontrakt som består av ett antal församlingar. Varje församling har en kyrkoherde, och kyrkoherden i den församling där domkyrkan ligger kallas domprost. Biskopen utser en av kyrkoherdarna i kontraktet till kontraktsprost som agerar samordnare och utövar viss tillsyn i sitt kontrakt. Speciellt förtjänstfulla präster kan även tilldelas titeln hedersprost.

TABERNAKEL (lat. taberna´culum (bräd)-skjul, (fältherres) tält, diminutivform av tabe´rna skjul, hydda, härbärke),

Baldakinliknande byggnad över altare, dopfont, helgonbild eller den invigda hostian. Judarna bar förbundsarken med de två lagtavlor i en tälthelgedom under vandringen i öknen. Tabernakel kan även beteckna ett frikyrkokapell.

TALAR

Äldre prästdräkt, vanligen av svart ylle. Modet varierade från löst hängande (Lutherrock) till åtsittande. Alltid fotsid och med knäppning framtill. Under 1600-talet fram till 1800 bars talaren samman med en prästkappa. Idag motsvaras den mera åtsittande varianten av kaftanen.

TIMGLAS

Medeltida tidmätare av glas, två koniska glasbehållare vars smala ändas sammanfogats till en midja. Därefter fylls glaset med en väl utmätt mängd sand. Sanden rinner sedan från den ena halvan till den andra, genom midjan på en viss tid. Glaset med sanden fästs i en hållare av trä. Man vänder glaset för att mäta tiden och när all sand har runnit ut har tiden det också. Jag har hittills bara sett att det står 1 tim, $\frac{3}{4}$ tim, $\frac{1}{2}$ tim eller $\frac{1}{4}$ tim men andra tider förekommer säkert. Det är inte alltid det står på timglaset vilken tid det håller... I ett timglasställ vid en predikstol brukar det flera timglas (ofta just dessa fyra tider) för att prästen skulle veta hur länge han predikat. Antingen roterar varje timglas separat i timglasstället eller så sitter alla ihop varvid man vände alla när heltimmesglaset runnit ut.

Inom sjöfarten användes ½ tim-glas och denna tidsenhet kallades helt enkelt ”ett glas”. Man börjar räkna klockan 24.00. Varje gång man vände timglaslet klämtade man en gång i skeppsklockan.

TORKDUK

Se nattvardsservett.

TORNELL

Mindre torn utskjutande från ett större torn som dekoration. Vanligt på kyrkobyggnader. Jfr. *fial*.

TRANSEPT

Se *tvärskepp*.

TRIPTYK

Tredelad. En tredelad altartavla eller annat konstverk som har tre delar.

TRIUMFBÅGE

Valvet mellan kyrkans långhus och högkor. I triumfbågen hänger ofta ett stort krucifix, det sk triumfkrucifixet.

TROLOVNING

Trolovning innebar att man före bröllopet utbytte gåvor för att bekräfta överenskommelsen. Att bryta en trolovning var t o m straffbart och innebar en stor skam för den part, som blev utsatt för en sådan otrohet.

TVÄRSKEPP

Även *korsarm* eller **transept**. Gångarna i de utbyggnader som ligger i rät vinkel från kyrkans (byggnadens) långhus (huvudkropp). Är kyrkan orienterad som vanligt i öst-västlig riktning kommer tvärskeppen att ligga åt norr resp. söder.

VALLFÄRD / PILGRIMSFÄRD

En resa under enkla förhållanden eller en vandring till en kyrka eller helig plats. Vandrigen sågs under den katolska tiden ofta som en botgöring, en uppoffring, för att sona en synd eller en underlåtelse.

VAPENHUS

Ett rum innanför kyrkans entré där det var meningen att man skulle ställa av sig de vapen man hade på sig innan man steg in i själva kyrkan. Rummet har kvar sitt namn även om dess funktion nu är högst skiftande.

VERSUS POPULUM (lat. mot folket)

Då prästen står bakom altaret och förrättar gudstjänsten vänd mot församlingen.

VOTIVSKEPP (votiv = tillbedjan)

Ett litet skepp (fartyg), oftast mycket exakt gjort, som hänger i kyrkorummet. En gåva som är en förbön. Kyrkan liknas vid ett skepp, gångarna i kyrkan kallas skepp. I de flesta kyrkor finns ett votivskepp som skänkts av någon som en förbön inför ett företag eller som tack.

ÄNGLAR (gr. anglos = sändebud)

enligt judisk och kristen tradition andeväsen som står i Guds tjänst och utgör tillsammans den himmelska härskaran. I evangelierna berättas om änglar som Guds budbärare. De omtalas även i Uppenbarelsebokens visioner. Även onda änglar förekommer i Nya Testamentet; från början har de tjänat Gud men sedan avfallit från honom. I anslutning till Jes. 14:12 uppfattade man i den tidiga kyrkan djävulen som en fallen ängel (Lucifer). I den judiska tron utvecklades en änglakult som florerade århundradena f.Kr. Änglar/demoner omnämns som personliga ledsagare i Qumrantexterna. Kulten av änglar motarbetas redan

i N.T., men i den tidiga kyrkan spelade änglarna en viktig roll i liturgi och föreställningsvärld och indelades i olika klasser. Mycket tidigt möter tron att varje människa har en egen skyddsängel (t.ex. Matt. 18:10). Från början var änglarna könlösa, sedan endast manliga. Italiensk renässans utformade kvinnliga änglar, som sedan kom att dominera barocken. Renässansens nakna barnänglar kan återföras på antika eroter. Reformationen behöll tron på änglarna som människornas hjälpare. Via 1800-talets sentimentalisering av änglabilderna har de under 1900-talet alltmer kommit att uppfattas som dekorativa figurer, t.ex. vid julen

Ärkeänglarna sägs ibland vara sju, från medeltiden vanligen tre eller fyra: Gabriel, Mikael, Rafael och ibland Uriel. Den högsta rangen tilldelas oftast Mikael, som i judisk litteratur framställs som Israels särskilda beskyddare. Mikael är rustad med svärd; Gabriel bär bebådelsens lilja, medan Rafael åtföljs av den Tobias han beskyddar enligt den apokryfiska Tobits bok.

Seraferna förses efter Jesaja (kap. 6) med sex vingar och bär sköldar med det trefaldiga helig. De omvärvs av eldslågor som tecken på sin brinnande gudskärlek.

Keruber bär upp Guds tronstol. Keruberna omges av ögon eller ikläds påfågelsfjädrar (med ögon), som symboliserar det genomträngande intellektet

Vanliga änglar indelas i olika grupper: **Herraväldena** har spjut och svärd, **krafterna** är försedda med passionsredskapen törnekrona, kors och spjut, **makterna och härskarna** är rustade med svärd.

I islam är tron på änglar central. Änglarna är av ljusnatur och är Guds lydiga tjänare och sändebud. Jibril (Gabriel) är uppenbarelsens ängel, tillsammans med Mikail (Mikael). Änglarna anses närvara vid den troendes bön samt vid dödsstunden.

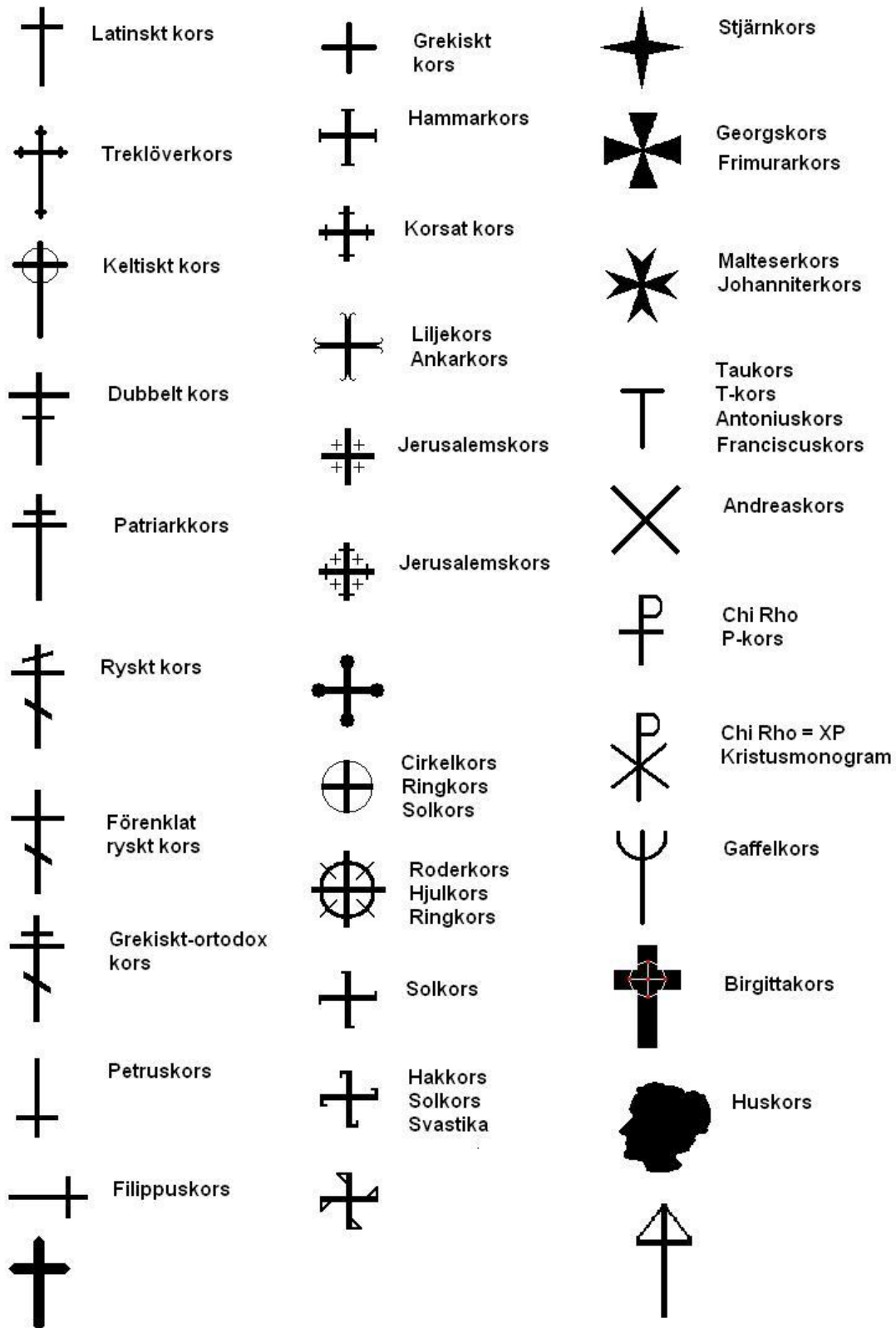
Nordbuddhismens himmelskt musicerande bodhisattvor är påfallande lika kristna änglar.

ÄRKEBISKOPSKÅPA

Se korkåpa.

*****

En enkel sammanställning av ett flertal olika korsvarianter. Varianternas namn kan variera något och fler korsformer finns.

TRYCKTA KÄLLOR:

Gunnel Berggrén Prästens kläder och kyrkans textilier, Verbum 2002

Agnes Branting: Textil skrud i svenska kyrkor, Uppsala 1920

Christina Nilsson o Ove Westerberg: Kyrkguiden 1995 – vägledning till kyrkorna i Stockholms stift

Marian Ullén: Kyrklig inredning och kyrkliga inventarier – förteckning med förklaringar (stencil)

Nationalencyklopedin (NE)

Erik Nyström: Biblisk ordbok för hemmet och skolan, Stockholm 1915.

OTRYCKTA KÄLLOR:

Bo Wildenstam: Förteckning över facktermer inom målerikonserveringen (stencil)

FAKTASIDOR OCH KÄLLOR PÅ INTERNET:

Bibeln <http://www.bibeln.se/>

En kyrkobesökarens glossarium –http://home.swipnet.se/medeltida_kyrkan/kyrkland/glossarium.html

Historiska världar <http://www.historiska.se/histvarld/huvud.htm>

Historiesajten <http://www.historiesajten.se/>

Romerska siffror <http://www.burkar.nu/ma/romsiffror.htm>

Mer om romerska siffror http://www.kennethshem.se/Romerska_siffror.html

Helgonens attribut i konsten - <http://w1.441.telia.com/~u44109708/H-kon.htm>

Om Islam <http://www.islamguiden.com/>

Om katolska kyrkan <http://home.student.uu.se/mada1002/katolska.htm>

Om ortodoxa kyrkan <http://www.ortodoxakyrkan.se/>

Djuren i vår tro <http://www.jadelius.se/sarabritta/djuritro/djuritro.html>

Register:

A

absid

ad orientem

agnus dei

akantus

alba

al fresco

allegori

al secco

altarbrun

altare

altarduk

altardyna

altarringskläde

altartäcke/kläde

ambo

ambokläde

amen

amictus

anfang

anna-själv-tredje

antemensale

antependium

apokalypsen – även uppenbarelsboken

apokryferna

arkad
arkitrav

B

baldakin
balluster
begravningsfana
begravningsvapen
bibeln
bibelöversättningar
biblia pauperum
biskop
biskopskåpa
biskopsstav
blindering
bokdyna
bokstöd
brudkrona
kronbrud
brudmässa
brudpäll
brudstol
brudstolstäcke
brun
bräm
bursa
bårtäcke
bänkdyna

C

casula
ciborium
cingulum
clipeus
corporale
corpus
crux nuda

D

dalmatika
diakon
dopfuntstäcke
dopklänning
dopmössa
doppåse
dopservett
dubblering
duva
dygder
dödssynder

E

elva

epistel
epitafium
evangelister
evangelium

F
fana
fial
fågel fenix

G
gamla testamentet
glasmålning
gloria
gradänger
gravtumba
gravvård/gravsten
grisaille
gudstjänst: kyrie, gloria, credo, sanctus och agnus dei.
gördel

H
hhn
halleluja
halslin/huvudlin
handlin
helgon
heraldik
hostian
huvudlin

I
ikon
ikonostas
inkunabel
intarsia

K
kaftan
kalk
kalkduk/kalkkläde
kalvariegrupp
kampanil – klocktorn
kandelaber
kardinalsdygder
kartusch
kalvariegrupp
kenotaf
knäppklaff
kollektåv
kolonn
konfirmandkåpa
konsekrationskors

konservering
kor
korkåpa
kormatta
korporale/korporalduk
kors
korsarm
kredens
krucifix
krypta
kräkla
kuppa
kyrkoårets färger
kyrkstöt
kyrktagning
kyrkvaktarrock
körkåpa/kördräkt

L

lansettfönster
lilith
liturgi
lysning
långhus

M

mandorla
manipel
martyr
masverk
de mindre profeterna
mitra
mittskepp
missa brevis
monstrans
mässhake
mässkjorta
mässkärp

N

nattvardsservett
nimbus
nod
nya testamentet
nådstol

O

offergångsskål
oblatskrin

P

palla
pallium

palmett
parura
pelikan
patén
pelare
piscina
predella
predikstol
predikstolskläde
prestav
präst
prästkappa
prästkrage
prästskjorta
putto

R

relik
relikvarium
renovering
restaurering
retabel
romerska siffror
rosettfönster
ryggsköld
rökelsekar
röklin

S

sarkofag
sakrament
sakristia
septuaginta
series pastorum
skepp
sockentyg
språkband
stiglucka
stola
stukor
de större profeterna
sudarium
svenska kyrkans indelning

T

tabernakel
talar
tinglas
torkduk
transept
triptyk
triumfbåge
trolovning

tvärskepp

V

vallfärd/pilgrimsfärd

vapenhus

versus populum

votivskepp

Ä

änglar

ärkebiskopskåpa